

eens goed door te (laten) spitten. En als je de leden van de redactie van *Basteria* noemt, horen uiteraard ook de redacteurs van de Informatiebladen en het Correspondentieblad van de NMV (tegenwoordig *Spirula*) bij, en ook die van de jongste telg, *Vita Malacologica*. Uit ervaring weet ik dat dat redactionele werk geen sinecure is.

Maar een club zoals de onze functioneert niet alleen met al dan niet publicerende leden en redacties. Er is nog een ander soort lijn nodig. Dat zijn die paar prettig gestoorden die altijd nodig zijn om de club draaiende te houden: financieel, dat we hier vandaag bij elkaar zitten, een vertegenwoordiger naar buiten, iemand die excursies organiseert en noem maar op. Dat zijn de mensen met misschien wel de meest ondankbare taak: de bestuursleden. Leo van Gemert heeft de taak op zich genomen om al deze mensen, redactie- en bestuursleden overzichtelijk bij elkaar te zetten en, naar ik begrepen heb, is hem dat ook nog gelukt.

Een eponiemenlijst samenstellen kost heel wat tijd, daar ben ik wel achter gekomen. Soorten opzoeken, controleren, en ter verifiëring contact zoeken met de potentiële vernoemde of de vernoemer. Veel mensen hebben me hierbij geholpen, waar ik ze dan ook zeer dankbaar voor ben. Er is er echter één zonder wie ik nooit aan deze klus zou zijn begonnen. Simpelweg omdat hij 25 jaar geleden de weg heeft voorbereid met een

eponiemenlijst en op wiens schouders het –relatief– relaxed toeven is. Toevallig genoeg is dat ook de persoon die **al** die redactieleden heeft zien komen en gaan, die **al** die besturen, soms op een afstand van een paar honderd kilometer, heeft meegemaakt. Ik doel hierbij uiteraard op Hans Kuiper.

Hans is voor zijn malacologische werk, met name de Sphaeriidae, èn zijn werk voor de vereniging geëerd met o.a. een erelidmaatschap. De NMV heeft meerdere leden die zich zeer verdienstelijk hebben gemaakt voor de club. Het is goed om de mensen die veel voor de malacologie en/of de vereniging doen, of het nu voor of achter de schermen is, eens goed in het zonnetje te zetten. Meestal is de aanleiding een of ander jubileum van of de vereniging of de persoon in kwestie. Een overzicht van die mensen die eens extra in het zonnetje zijn gezet staat ook in deze speciale uitgave als onderdeel van een uitgebreider artikel van Leo van Gemert en Sylvia van Leeuwen.

Een persoon die niet in dat lijstje staat wil ik toch even voor het voetlicht brengen. Wat hij allemaal gedaan heeft zal ik in het midden laten, want dan gaat hij mogelijk blozen. Maar hij verdient iets meer dan een eponiempje en wat mij betreft is het dan ook terecht dat een slak vernoemd naar hem (*Virpazaria backhuysi*) dan ook op de voorplaat van deze speciale jubileum uitgave staat, en het is me dan ook een eer om het eerste exemplaar te overhandigen aan Wim Backhuys.

Een bolle duinhoren *Cochlicella barbara* (Linnaeus, 1758) als verstekeling in Rucola

C.J.P.J. (Kees) Margry

Summary

A specimen of *Cochlicella barbara* (Linnaeus, 1758) was found in a package of salad rocket that was bought on a Dutch street market. According to the reseller, this leafy vegetable was grown in the south of Italy. This article discusses various terms and definitions that are used to describe possible ways of transportation.

De vondst

Op 6 november 2009 kocht Ingrid Margry op de Boxtelse weekmarkt een pakje van 125 gram Rucola *Eruca sativa* Mill. Omdat wij de gewoonte hebben om deze bittere bladgroente verdeeld over enkele maaltijden te gebruiken, kon het gebeuren, dat onze zoon Giel tijdens zijn kookbeurt samen met zijn vriendin Imke pas op 12 november een exemplaar van de bolle duinhoren *Cochlicella barbara* aantrof. Een levend haast volgroeid exemplaar van 7,9 mm hoog (Figuur 1). Via het etiket van het pakje konden we de teler achterhalen, die via de website aangaf, dat verschillende kruiden gedurende sommige seizoenen in het buitenland worden geteeld. Per mail werd dit bevestigd en aangegeven, dat de betreffende Rucola afkomstig was uit het Italiaanse Battipaglia ten zuidoosten van Napels in de provincie Salerno. Op Google Earth zijn er ten zuiden van deze plaats inderdaad heel veel kassen te zien.

C. barbara is een mediterrane soort die ook gevonden wordt in de omgeving van de Pyreneeën en sporadisch langs de kust

Het levende exemplaar van *Cochlicella barbara*, gevonden in Rucola (tekening Kees Margry)

van Frankrijk, Engeland en België. Bovendien is deze bolle duinhoren niet nieuw voor Nederland. Dumoulin (1988) beschreef de eerste waarnemingen bij kampeerterein "De Wildhof" te Retranchement in Zeeuws Vlaanderen. Hij veronderstelde, dat deze soort met kampeeruitrusting van toeristen uit het mediterrane gebied is meegekomen. In 2003 gaven De Bruyne *et al.* (2003: 21) aan, dat de verspreiding van deze soort in Nederland sindsdien min of meer beperkt is gebleven tot die omgeving. In Februari 2007 vond de Zeeuwse Slakkenwerkgroep de bolle duinhoren op de vestingwal van Retranchement (de Bruyne, 2007) en in 2008 bij Groede (Raad, 2008).

Dat slakken met import van groenten meekomen is een bekend fenomeen. De teler gaf aan, dat hij vaker -meestal negatieve reacties krijgt over het voorkomen van slakken in zijn producten. Afgelopen jaar is daar driemaal melding van gemaakt. De producten worden voor het verpakken gespoeld om allerlei soorten dieren te verwijderen. Daarbij worden ook diverse soorten slakken en naaktslakken in alle maten gevonden. Sommige slakken worden alleen in bepaalde perioden aangetroffen en het gaat daarbij wel eens om grote aantallen. Ondanks de zorgvuldige voorzorgmaatregelen kan niet voorkomen worden, dat er dan af en toe een exemplaar doorglijpt.

Exoot of antropogeen?

In het Nederlandse soortenregister www.nederlandsesoorten.nl zijn de soorten verdeeld over categorieën, die betrekking hebben op het oorspronkelijke voorkomen of wijze van herkomst. Zo heeft elke soort een bijbehorende status. Er wordt onderscheid gemaakt in dieren die autochtoon voorkomen en soorten, die door toedoen van de mens in ons land terecht zijn gekomen. Verwarrend bij autochtoon is het uitgangspunt "op eigen kracht". Er zijn immers veel abiotische vectoren waarbij de soort zonder enige fysieke inspanning op een natuurlijke manier zonder ingrijpen van de mens nieuwe gebieden kan bereiken. Boesveld en Bosma (2008) beschrijven bijvoorbeeld de wijze waarop zeggekorfslakken *Vertigo moulinsiana* door water worden vervoerd. Veel soorten zijn zo klein en licht, dat verspreiding door stormachtige wind een reële optie is en in de zomer zagen we in een dal in de Alpen op zo'n 30 m hoogte een pluk mos en droog strooisel met de thermiek over honderden meters mee zweven, waarbij we ons afvroegen wat het malacologisch meeliftende vermogen zou zijn.

Ook ten aanzien van biotische vectoren is het fenomeen van verspreiding van mollusken door andere dieren alom bekend. De pendeldienst van vogels wordt geweldig geïllustreerd in "Molecular trails from hitch-hiking snails" (Gittenberger *et al.*, 2006). Van erwtenmossels is bekend, dat ze zich actief vastgrijpen aan bijvoorbeeld watervogels en zich zo laten verplaatsen (Gittenberger *et al.*, 1998: 202). Er is in zo'n geval enigszins sprake van "eigen kracht".

Bij soorten die - al dan niet bewust - door toedoen van de mens in ons land zijn gekomen wordt uitgegaan van een onnatuurlijke situatie. Daarbij is er sprake van verwarring over de begrippen exoot en antropogeen. Er zijn verschillende definities. Volgens het basisrapport met voorstel voor de rode lijst zijn exoten soorten, die na 1900 door de mens zijn geïntroduceerd (de Bruyne *et al.*, 2003). Het Nederlandse soorten-

register onderscheid daarbij de categorieën

2a Exoot: ingeburgerd; door de mens geïntroduceerd, en heeft zich minimaal 100 jaar na introductie zelfstandig kunnen handhaven (voortplantend)

2b Exoot: inburgerend; door de mens geïntroduceerd en heeft zich tussen 10 en 100 jaar zelfstandig kunnen handhaven (voortplantend)

2c Exoot: incidentele voortplanting; door de mens geïntroduceerd en heeft zich minder dan 10 jaar zelfstandig kunnen handhaven (voortplantend)

2d Exoot: incidentele import; door de mens geïntroduceerd en zich niet voortplantend. Vaak zullen deze soorten niet in het Nederlandse soortenregister worden opgenomen.

Tom Meijer geeft op zijn website (<http://web.inter.nl.net/users/Meijer.T/tm/paginas/an-allo.htm>) aan, dat antropogene soorten die soorten zijn waarvan de verspreiding in verband met menselijk ingrijpen tot stand is gekomen. Een antropogene soort zal daarbij minimaal aan alle volgende drie voorwaarden moeten voldoen:

de soort is gekoppeld aan de periode waarin de mensen in het gebied van de betreffende soort aanwezig zijn

de soort heeft in het gebied waarin die soort nieuw verschijnt geen directe geologische voorgeschiedenis

de soort bereikt het nieuwe gebied alleen met 'hulp' van de mens.

Een belangrijk verschil met de bovenstaande definitie van exoten is, dat het niet gaat om het feit of de soort van elders komt, maar dat het al dan niet bewuste ingrijpen van de mens centraal staat. Andersom zijn sommige soorten volgens de definitie wel een exoot maar vallen ze af als antropogene soort omdat er wel recente fossielen bekend zijn van het opnieuw bereikte gebied.

Soorten, die alleen met behulp van dieren of abiotische vectoren naar een nieuw gebied verkassen, zijn volgens de definities exoot noch antropogeen. In dit laatste geval schuilt het probleem in het feit, dat het niet altijd vast te stellen is, hoe een soort naar een nieuw gebied is gekomen. Het autochtone "eigen kracht" heeft weer zijn beperking als soorten op eigen kracht door een gegraven kanaal (en dus door ingrepen van de mens met het opheffen van een barrière) een nieuw gebied bereiken. Er zijn al heel wat voorbeelden van Lessepsiaanse migratie beschreven. Ook cultuurvolgers kunnen in die zin als antropogene soorten worden beschouwd. Terecht geeft Tom Meijer aan, dat de definitie van antropogene soorten haar beperking heeft omdat van de ene kant ook de mens natuurlijk is en van de andere kant de natuur niet statisch is. Ook andere omschrijvingen hebben hun beperking. Het woord Faunavervalsing suggereert een - soms niet geheel ten onrechte - bewuste actie met een te veroordelen karakter. Steeds vaker wordt het begrip invasieve soort gehanteerd, wat de indruk wekt, dat het per definitie om enorme aantallen gaat.

Nieuwe Nederlanders

Bij mijn *Cochlicella barbara* is de antropogene status door het Rucola transport bewezen. Aan alle voorwaarden is voldaan, want er zijn immers geen recente of nauw verwante fossiele

Cochlicella's uit onze regio bekend. De exotenstatus 2b ligt voor de hand als de soort inderdaad volgens de suggestie van Dumoulin destijds al met kampeerders is meegekomen of anders in de jaren vóór 1999. Door die tijdsfactor schuift de definitie van exoten mee, en vallen de soorten na verloop van tijd in een andere status.

In de meeste gevallen is een exoot ook een antropogene soort en is de wijze van aanvoer voldoende onderzocht. Onze toeneemende mobiliteit en reislustigheid beloven nog heel wat nieuwe introducties. Om nog maar te zwijgen over soorten in kassen en bijzondere plaatsen als Burgers' Bush, waar in 2002 een Aziatische *Bradybaena* werd aangetroffen (de Winter, Cremers & Soes, 2009). De bijbehorende wereld aan definities kan wel wat opheldering gebruiken.

Ironie van het lot

Weer terug bij mijn bolle duinhoren vraag ik me af wat er doorgaans met verstekelingen gebeurt. Veel slakken zullen, als ze de lange reis al overleven, met het waswater in de Nederlandse gootsteen verdwijnen. Een enkele belandt in een groencontainer en weet dan mogelijk te ontsnappen om verder als antropogene soort door het leven te gaan. Minder gelukkig zijn de exemplaren, die tussen een Nederlands gebit worden gekraakt of "vol afschuw" worden ontdekt en het, na het melden van een klacht, alsnog met de dood zullen moeten bekopen. Dat een slak in groente en kruiden negatieve reacties oproept is jammer. Hun aanwezigheid getuigt immers van een beperking in gifgebruik. Hoe hun ontdekking af zal lopen is ongewis. Dat is de ironie van het lot. (Liefhebbers van dit fenomeen moeten beslist eens kijken naar "L'ironie du sort", een boeiende dramatische Franse oorlogsfilm uit 1974 van Edouard Molinaro, die in kleur en zwart-wit parallelle mogelijkheden na elkaar toont van mogelijke situaties en gevolgen.) Het lot van mijn bolle duinhoren is bezegeld. Door de 2b status hield ik het dier in een pot gevangen op een bedje van malse groene blaadjes. Keuze uit diverse soorten en rassen waarbij de pittige Rucola vooralsnog de meeste sporen van vraat vertoonde. En we noemde deze Italiaanse schone natuurlijk Barbara. Na enkele weken bleek het dier dood. Het huisje, de radula en de bovenkaak blijven bewaard.

Met dank aan de teler, die mij per omgaande van informatie voorzag en dank aan mijn gezinsleden, die mijn malacologisch enthousiasme voeden met hun opletendheid.

Literatuur

- BOESVELD, A. & H. BOSMA (2008): Hoe doen ze dat nou toch? Manier van verspreiding van de Zeggekorfslak. – Voelspriet ANM-nieuwsblad, 7 (2): 6.
- BRUYNE, R.H. DE, H. WALLBRINK & A.W. GMELIG MEYLING (2003): Bedreigde en verdwenen land- en zoetwaterweekdieren in Nederland (Mollusca). Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. – Leiden / Heemstede (Stichting European Invertebrate Survey / Stichting Anemoon): 88 pp.
- BRUYNE, R.H. DE (2007): 2e vindplaats van Bolle duinhoren: op de wallen! – Voelspriet ANM-nieuwsblad, 6 (1): 4.
- DUMOULIN, E. (1988): *Cochlicella barbara* (Linnaeus, 1758) herontdekt in België en nieuw voor Nederland (Gastropoda, Pulmonata: Helicidae). – Basteria, 52 (1/3): 117-120.
- GITTENBERGER, E., A.W. JANSSEN, W.J. KUIJPER, J.G.J. KUIJPER, T. MEIJER, G. VAN DER VELDE & G.A. PEETERS (1998): De Nederlandse Zoetwatermollusken. Recente en fossiele weekdieren uit zoet en brak water. Nederlandse Fauna 2. – Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS-Nederland, Leiden: 288 pp.
- GITTENBERGER, E., D.S.J. GROENENBERG, B. KOKSHOORN & R.C. PREECE (2006): Molecular trails from hitch-hiking snails. – Nature, 439: 409.
- RAAD, H. (2008): Slakkeninventarisatie Zwarte Gat e.o., Groede. – Rapport nr. 77, Slakkenwerkgroep KNNV Afdeling Bevelanden. 1-3 (not published).
- WINTER, A.J. DE, H.J.W.M. CREMERS & D.M. SOES (2009): The Asian tramp snail *Bradybaena similaris* in a tropical greenhouse in Arnhem, the Netherlands. – Basteria, 73 (1-3): 61-64.

Adres van de auteur:

Mozartlaan 41
5283 KB Boxtel
0411-682916
margry@home.nl

Een eerste slak in het Formerumerwiel, Terschelling

Henk K. Mienis

A first snail in the Formerumerwiel, Terschelling

Until recently no molluscs were known to occur in Formerumerwiel, a small lake caused by a dike collapse in 1717 near Formerum on the island Terschelling (the Netherlands). In the autumn of 2007 and 2008 the allochthonous snail *Potamopyrgus antipodarum* (Gray, 1843), Fam. Hydrobiidae, was located on a particular spot among reeds (*Phragmites*) in the NW-corner of the Formerumerwiel. Nowhere else could I trace this invasive species from New Zealand under similar circumstances in the lake.

In mijn voorlopig overzicht van de molluskenfauna van enkele oude dijkdoorbraken, die op Terschelling wielen genoemd worden, kon ik geen opgave doen over het voorkomen van weekdieren in het Formerumerwiel (Mienis, 2007).

Dit plasje is ontstaan tijdens een dijkdoorbraak in 1717. Ofschoon het wiel nu midden in een weiland ligt, is het water daar nog steeds brakkig, hetgeen te zien is aan het voorkomen van Zulte (in de volksmond meestal Zeeaster genoemd) *Aster*